

Alfonz Gspan

O PREŠERNOVI ZDRAVLJICI

Zdravljici kaže že glede na to, da v njej obsežene misli spet in spet trkajo na vest nepomirljivega človeštva, češče posvečati čas za premišljevanje. Saj je minilo prav letos četrto stoletje, ko je izšla o njej prva in doslej edina študija¹. Na vprašanja, od kod vnanja pobuda, da je Zdravljica nastala, kaj nam povedo inačice ohranjenih rokopisov in objav, ter slednjič, zakaj Prešeren pesmi ni objavil pred izbruhom marčne revolucije, Žigon ni odgovoril. Pričujoči prispevek pa bodi hkrati preizkus, ali velja tudi za tretje desetletje pesnikovega ustvarjanja naslednja oznaka Prešernovega ustvarjalnega načina, kakor ga je podal za dobo 1824—1828 pokojni prof. Kidrič²: »Ustvarjal ni dinamično, v momentanem izbruhu, ampak je pesnitve gradil statično, tako da je navadno potekel daljši čas od pradoživetka do prvega zapisa, od prve variante do končne redakcije.« Srečno naključje, da se je prav o Zdravljici ohranilo v pesnikovi zapuščini razmeroma bogato gradivo, omogoča poskus, osvetliti prezanimivo vprašanje, kako se je ta umetnina spočela in kako je dobivala od najzgodnejšega znanega zapisa postopoma svojo dokončno vsebino in tako popolno obliko.

I

Sredi 1845 je začel izhajati v Ljubljani slovenski časnik, sad dolgoletnega boja posameznikov s cesarskimi oblastmi, ki so že v samem kulturnem gibanju nenemških narodov slutile nevarnost za obstoj države in fevdalnoabsolutističnega reda. Zgodovina nastanka »Kmetijskih in rokodelskih novic« je danes že toliko raziskana, da tu za našo rabo ni ničesar bistvenega dodati³. Za Prešernov odnos do tega dogodka so važna naslednja doslej že utrjena dejstva: 1. Bleiweis se je na intrigantski način dokopal do uredništva novega lista in mu dajal odslej pravec kot »zanesljiv in v vsakem oziru sposoben urednik«, besede, ki jih je treba razumeti v smislu Metternich-Sedlnickega reakcionarne ideologije; 2. za takšen posel tajnik Kmetijske družbe ni bil

¹ Dr. Avgust Žigon, Prešernova Zdravica, DS 1925, 283—285.

² Dr. Francè Kidrič, Prešeren 1800—1938. Življenje pesnika in pesmi. Biografija, Ljubljana 1938, 78.

³ Dr. Ivan Prijatelj, Ustanovitev Bleiweisovih Novic, Veda 1915, 59—65, 161—169, 271—279; Stane Mihelič, Kmetijska družba in ustanovitev »Novic«, SR 1948, 27—58.

primeren, ker ni imel nikakega odnosa do že doseženih slovenskih kulturnih pridobitev, ker niti ni obvladal jezika, v katerem naj bi bil časopis pisan, in tudi ker njegove karakterne poteze niso bile takšne, da bi vezale ljudi na njegovo osebo in s tem na njegov list; 3. račun, da bi Kopitarjeva cenzorska oblast utegnila slabo vplivati na leposlovnih del Novic, ki mu je bila že takoj od začetka odkazana le postranska vloga.

Če je Prešeren res kakor koli po svojih znancih Samassi in Blazniku vplival na to, da se je Kmetijska družba vendarle odločila izdati list v slovenskem jeziku, potem je še celó lahko razumeti pesnikovo užaljenost, da ga k sodelovanju niti povabili niso. Kako je le mogel urednik, ko je razmišljal, kdo vse bi mu lahko s prispevki pomagal, prezreti pesnika, čigar ime in delo je vedel ceniti že prenekateri naš šolar, da ne govorimo o tem, kako je bil zapisan n. pr. pri posameznih Čehih, Hrvatih, Rusih, Poljakih, Nemcih in Italijanih. Takole je pesnik opredelil svoj odnos do urednika Novic in vsega, kar je bilo z njih izhajanjem v zvezi:

Dr. Bleiweis je rojen Kranjčan. Poznam ga le po imenu, ne na videz; zato ti o njem ne morem dati nobenih natančnejših pojasnil. Sicer je on pravi urednik Novic. Njegove in večino sestavkov drugih, ki slovenski jezik le na pol znajo, prevaja gospod Malavašič, ki je večkrat nastopil kot pesnik s psevdonimom Milko; za to dobiva 20 gld honorarja. Tukajšnji filologi se z nekaterimi besednimi tvorbami, zlasti z njegovo stavo besedi ne strinjajo. Mene k sodelovanju niti niso povabili, tudi nimam nobenega tako globokega gospodarskega znanja, da bi mogel v tej stroki nastopiti kot pisatelj. Moje ime se je v slovenskem svetu izgubilo. Delam 7 ur pri dr. Crobathu, da lahko 2 uri pri stari — Metki pijem. (Prešeren Vrazu dne 29. jul. 1843.)

Da se je Prešeren zelo zanimal za novi slovenski časnik, četudi ne najdemo pesnikovega imena med njega naročniki v letu 1843 in 1844, dokazuje že podatek o Malavašičevem honorarju, torej o dejstvu, ki je bilo uresničeno s sklepom odborove seje Kmetijske družbe dne 9. marca 1843⁴ in ni bilo nikjer objavljeno. Če govori o jezikovni plati Novic in jo negativno ocenjuje, sklicujoč se pri tem na sodbo »nekaterih tukajšnjih filologov«, s tem ni rečeno, da ponavlja le sodbo drugih, sam pa si o tem vprašanju ne upa soditi, kajti vse njegovo delo in literarna korespondenca dokazujejo, da takrat ni bilo pri nas mimo Prešerna človeka, ki bi znal bolje presoditi, ali je slovenščina, ki jo kdo piše, dobra ali ne. V besedah, da ne razpolaga s tako temeljitim gospodarskim znanjem, da bi smel biti sotrudnik Novic, tiči le bridka ironija, saj je pesnik do dneva, ko je napisal tisti list Vrazu, bral v Novicah že ta in oni leposlovnih prispevek, ki ni predpostavljaj nikakega znanja v kmetijski ali rokodelski stroki. Da se je pesnikovo ime v slovenskem svetu izgubilo? Odkar je bival Bleiweis v Ljubljani, to je od 1841, res ni izšlo nobeno Prešernovo delo v knjižni obliki ali kot samostojen tisk, zasledil pa je lahko njegovo ime v tem času nekolikokrat v Ilirskem listu in v Carnioliji, dobil je lahko na knjižnem

⁴ Mihelič o. c. 50.

trgu še vse 4 bukvice Kranjske Čbelice in tudi njegov Krst. Da, tudi v teh besedah je skrita grenka ironija, ki jo je morala naravnost izzvati Bleiweisova trditev na čelu 1. številke Novic: »... in v krajnskem jeziku zvnaj molitvic nič pisanega ni...« Ta strašni »nič zvnaj molitvic«, ta popolna negacija vsega, kar je ustvarila slovenska literarna vnema od Pisanic, od Linharta in Vodnika, preko Jarnika do Čbelice, Gazel, Sonetnega venca, Krsta in še dalje, razodeva ali Bleiweisovo popolno ignorantstvo ali pa — in to je mnogo verjetneje — namerno prezrtje vsega svetnega literarnega, zlasti pa še Prešernovega dela.

Vzrok temu, da je urednik Novic prezrl Prešernovo ime, bi iskali predvsem v Bleiweisovem značaju. Režimski oproda in filister noče poznati, vsaj dokler veje tako oster veter in je n. pr. Kopitar še živ, revolucionarnega poeta, razvpitega freigeista, velikega Belce-buba, zlega duha, ki je inspiriral dobrega Čopa zoper dunajskega gromovnika, sarkastičnega zafrkanta, bohema in kaj vem kakšnega grešnika še vse. Pa če je šel ta za lepoto povsem gluhi mož že mimo Prešernove pesmi, je še težje razumeti, kako da se v takratni mali Ljubljani, »dolgi vasi«, ki ni štela mnogo nad 12.000 prebivalcev, nista pesnik in Bleiweis v dveh letih nikoli srečala, da bi se bila poznala vsaj po videzu.

Toda kljub temu nepojmljivemu Bleiweisovemu odnosu do Prešerna so Novice javno posvetile že takoj v 3. številki pesniku mimo-grede nekaj toplih besed, ki so bile po svojem končnem učinku daljnosežnejše, kakor bi človek na prvi pogled pričakoval. Matija Vertovec (1785—1851), vikar iz vipavskega Šent Vida, pošten in izobražen mož, doma iz Komna na Krasu, izkušen sadjar in pridelovalec žlahtnih vipavskih vin, je priobčil naslednji nepodpisani sestavek⁵, po vsebini in obliki spominjajoč na preprost govorček ob svatovščini ali kaki podobni priložnosti:

Vinfke terte hvala

Tvojo hvalo, shlahtna tertiza! je she ozhe Noë prepéval; kako te bom jeft dalej pohvalil? Zhloveku, obfojenimu nerodovitno semljo obdelovati, je Gofpod tebe pokasal, in mu velil te faditi, de bi s svojim fadam njega ferzé rasvefelila, fladko fpanje zhes-nj raslila in trudnoft is njegovih udov odgnala, de bi on s novo mozhjo fhe dalej povelje Gofpodovo fpolnoval.

Ponishna kakor fpomladanfka vióliza, kateri defiravno pertlizhni, fe vfak perkloni, de bi jo povunjal; nedolshna kakor flavzhik, defiravno v germi fkrit in po vfakdanje oblézhen, nam vender nar fladkejfhi péfmi prépeva, fe tudi ti draga tertiza! nikdar naprej ne filifh, nikóli ne bahafh, in nam vender nar shlahtnejfhi fad ponudifh. Ti fi shiva podoba nar ferzhnejfhi ljubesni, ker fvojiga blifhniga, bodi fi kdórkolj, v ljubesni s rozhizami objamefh, in ga fvoje shive dni vezh ne ispuftifh.

Kakor kókla pitike s perutami pred nevarnoftjo, skrivaft ti s pérjem fvoje grosdike pred hudim vreménam, de bi samogla fhe hvaléshna skasati fe, in na-te obernjeno fkerb in delo poverniti.

Tvoji grosdiki, dopadljivi ozhém, lepodifhezhi in fladki, k febi vabijo fleherno shivo ftvar. Kdo je zhebelizi dopovedal, de fo polni medu? kdo je

⁵ N 19. jul. 1843, str. 11—12; o avtorstvu tega prvega noviškega lep-slovnega sestavka v prozi gl. Bleiweisov Koledarček slovenski 1856, str. 24.

medveda poduzhil, de bi samogel na tvojimu narozhju se pogoftiti? mladi in ltari otrozi radi jagode in zhéfhnje soblejo, pa she veliko ljubfhi fo jim vender le tvoji grosdiki. Ta moder zelo se she na jéfen sasábi, in namefti de bi se po lepi poti lprehajal, po vinogradu repká, in ko grosdik najde, ga s veseljam posóblje.

Is tvojih jagodiz, o draga tertiza! se slate kaplize vina zedé, in vino, nar bolj flovezhi sad tvojiga teléfa, oshivlja berazhe pred pragam in kralja pred njega pretefhko krono, vino, — ta zhudna kaplja! je boléhnim sdravilo, ltarim masilo in shaloftnim lék; —daje novo mozh vtudenimu sodniku no mertvizenimu, ko poftane, pevzu, pa she bolj oshivi lpotniga kovazha; vino rasvéshe mutizu jések, omezhi terdóbo ferzá, ga ogreje in odpira ljubesni, pogafi she zlo hude sovraftva in kervave vojfke in fklépa nove perjasnofti; vino potredi dano oblubo, ltorjeno savéso in dopovedani kup.

Vinska terta! ti boshji dar! v krajih, kér te folnze sadofiti greje, jih ni goftji, jo ni veselize bres tvojih milih kapliz; v deshelah pa, v kterih te prevezh sébe, de tvoji sad ne dosori, ga she visheji zené in fo she bolj shelni sh njim se ogréti. Kdo bi jo ne ferkal, to nebéfhko medizo! kér she vmirajozhi na posledno uro kanzhik vina posheli! —

V Kani je Jezuf vinze pofvetil, in vino poftane she dan danafni na altarju, o zhudo! Bogu nar perjetnifhi dar; satorej ga mora zhlovek le po pameti in s hvaleshnoftjo vshivati. Svojim unukam hozhem narozhíti, de te imajo, draga tertiza! she saditi in vedno lkerb sate imeti; pa tud tvojo pravizhnoft jim hozhem osnaniti, de kdor od tvojiga sadu po pameti vshiva, temu le ti dneve ofladujesh; kdor pa ta fvét v nemar pufti, mu jih ogrenujesh.

Tvojo zhaft, vinfka terta! she dalej povikfhovati, bom perviga pévza med nami, pévza ljubésni naprofil, de, kar ni meni mogozhe, tvojo hvalo, k vezhnimu lpominu, v lepó, vesane verftize sloshi.

To preprosto hvalnico vinski trti imenujem brez pomisleka odprto pismo, naslovljeno pesniku Prešernu. Kajti kdo naj bi bil, če ne pesnik Sonetov ljubezni, Gazel, Sonetnega venca in še toliko drugih ljubezenskih pesmi, ta prvi pevec med nami, pevec ljubezni, ki naj zna vse drugače kakor Matija Vertovec in vsi drugi, ki so takrat sukali pero, zlágati misli in čustva v lepše vezane vrstice kakor Prešeren? Da je Prešeren te iskreno mišljene besede bral, jih globoko doumel in se ob njih zamislil, da so — kdo ve kdaj, ob kateri priložnosti in koliko časa kasneje sprožile v njem tisto ustvarjalno razpoloženje, katerega sad je prav Zdravljica, ne morem prav nič dvomiti. Zato tudi ne vem, kam s tistimi zapletenimi zvezami med Zdravljico in Koseskega Slovenijo presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu, ob veselim dohodu Njih Veličanstva v Ljubljano^o, tem banalnim, bobnečim plazom neokusnosti, hlapčevske miselnosti in neiskrenosti, zajetem v bombastične heksametre, s trikrat ponavljajočim se, takrat v srce segajočim, danes pa smeh vzbujajočim refrenom:

^o A. Zigon, Kronološki pregled 58—59. Koseskega Slovenija je izšla 11. sept. 1844 kot posebna priloga k 37. listu Novic. — Seveda je tudi do te pesmi zavzel Prešeren svoje stališče, ko jo je bral. Toda to stališče je moralo biti povsem odklonilno. Le v tem pogledu, da je bila Prešernu Koseskega Slovenija šolski zgled, kakšna naj ne bo pesem, si je mogoče predstavljati, da je pesnik hotel s svojo Zdravljico popraviti Koseskega greh zoper poezijo in duha.

Tvojim u rodu na čast, na zgubo protivnikom Tvojim,
Snuje v oserčju mi duh, cuka na bedri mi meč,
Hrast se omaje in hrib, — zvestoba Slovincu ne gane!

V isti številki, ki je prinesla odprto pismo pesniku, stoji na prvem mestu iz nemščine prevedena pesem Kmetiški stan, delo goriškega pesnika Valentina Staniča. Pod črto je urednik pohvalil l. 1858 v Gorici tiskano Staničevo zbirko Pefme sa kmete ino mlade ljudi, ki je iz nje ponatisnjena omenjena pesem. Ob tej pohvali se je stari Stanič, sam skromno nazivajoč se mojstra skazo, »še enkrat spravil na Pegaza« in teden dni po objavi Vertovčevega poziva poslal Bleiweisu izvirno pesem z naslovom Hvala vinske tertē. Novice te pesmi niso prinesle, šele 12 let pozneje jo je Bleiweis priobčil v svojem Kalendarčku za l. 1856 (str. 24—26) s pripombo, da je to poslednja Staničeva pesem in rojena iz »prvega spisa, ki je v natisu od nepozabljiviga Vertovca prišel na beli dan«. Stanič si prizadeva preleti v 10 kitic Vertovčeve misli v tonu, kakor ga kažeta tile zadnji dve kitici:

Trta, s sladkostjo si svet veselila,
Vdaj se pokoju, ker jesen je tle,
Šibkim in starim in trudnim si bila
Moč in tolažba in pa veselje.
Kdor je tek spolnil dobrotljiv ko ti,
Zime, pokoja naj se veseli!

Mirno počivaj, dobrotljiva mati,
V zimi, ki stvarnik v pokoj je dal,
De boš zamogla tud h letu nam dati
Dobriga vinca obilni bokal.
Ako jaz, starček, v tem času zaspim,
Tebe še v smrti hvaležen častim.

Tako je torej odprto pismo M. Vertovca pobudilo dve pesmi: najprej Staničevo Hvala vinski trti, nato Prešernovo Zdravljico. O oni se je Bleiweisu zdelo potrebno razpisovati, o tej pa je ta nepoklicani varuh Prešernove zapuščine trdovratno molčal. Kakor l. 1843 ni izgubljal besed, ko naj bi povabil Prešerna k sodelovanju pri Novicah, tako ni hotel nikdar jemati v misel te pesmi in kaj povedati o njej, četudi jo je prav on kasneje pod silo razmer prvi objavil. Vedel je pač, da program, ki ga pesem vsebuje, ni bil in ne bo stvar, ki bi jo zastopal kdaj on in njegova stranka.

Temu nasproti pa Prešeren? Veliki duh in človek gre preko takšnih žalitev, kajti njemu je vselej le do jedra. Ko piše dobre štiri mesece kasneje (12. dec. 1843) Vrazu spet o Novicah in ugotavlja, da je njih vsebina premršava in jezik premalo eleganten, pripominja, da sicer ne sodeluje pri njih, želi pa vendarle zaradi stvari »temu edinemu žurnalu v našem materinem jeziku nadaljnji obstanek«. Priporoča mu, naj jih, če bo o Novicah pisal, presoja prizanesljivo, kajti »morda bo sledilo kaj boljšega«. Ne zdaj, ko je stal izven kroga noviških sotrudnikov, pač pa šele 1845, ko so Novice že drugo leto prinašale njegove pesmi, je Prešeren sprožil na novičarje znani epigram; a ko naj bi ga bil objavil v Poezijah, si je premislil in ga črtal pač zato, da ne bi s presplošnim naslovom zadel koga, ki ima poštene namene in dobro voljo.

Kdo bi vedel, kaj se je godilo v pesnikovi notranjosti v zvezi z Zdravljico od dneva, ko je Prešeren prebral Vertovčevo odprto pismo v Novicah, pa do jeseni 1844, nekako do Martinovega, do dné, ko pri nas mošt dovré v novo vino? Tudi pri Zdravljici bo ostal ves kompleks ustvarjalnega procesa teman, nepojasnjen. Nihče ne more danes vedeti, kako in kdaj je iskra — padla v pesnikovo srce, ko je zvedel, da nekdo pričakuje od njega hvalnico tri in njenemu soku — zanetila ustvarjalno razpoloženje, kako so se misli in čustva razraščala, se utelešala v besedi, ritmu in rimi, se upirala in uklanjala njegovi volji, ustvariti harmoničen organizem, vse dotlej, dokler ga pesnik sam ni imel do neke mere za zrelega, namreč dokler ni zapisal pod enega ohranjenih lastnoročnih prepisov Zdravljice značilne besede *A m e n*. Ta beseda ne more pomeniti drugega ko konec slasti in bolečin, zmago-slavlja duha nad snovjo, ideje nad besedo.

Edini bežni pogled v pesnikovo delavnico nam je prav iz onega časa, ko se je porajala Zdravljica, odstrel očividec Matija Torkar (1852—1905), takrat enajstletni študentek, pozneje župnik. Svoje mlade vtise je po spominu obnovil veliko kasneje takole⁷:

Povem naj mimogredé, kako sem jeseni l. 1845. kot začetni prvošolec prav do dobrega spoznal pokojnega dr. Prešerna. Z njegovim stričnikom, rajnim Ribičevim Jakopom iz Vrbe, sva namreč kot rojaka in sošolca imela skupaj posebnega učitelja in se skupaj učila. Imel je brata Janeza, tedaj tretješolca, ki je pred nekoliko leti umrl kot kapelan v Ribnici. Dr. Prešern (tako se je podpisaval in nikoli drugače) je imel pri sebi sestro, ki je vsem skupaj stregla in kuhala. V njihovo hišo sem zahajal dve leti vsak dan. Stanovali so za one dōbe v prvem nadstropju v prvi hiši na desno roko, kjer se ulica obrača proti staremu strelišču v kotu nekdanjega sejmarskega velikega trga. Drugo leto pa so se preložili na sedanjo poljansko obrežje pri Ljubljani tik »farbarjevega« vrta, prav tje, kjer je pred malo leti umrl Levstik blagega spomina. Od todi se je potem Prešern preselil za samostojnega odvetnika v Kranj, zakaj v Ljubljani so ga imeli vedno na piki, da bi jim s kako slovensko pesmijo ne preobrnil mesta. Bil je koncipient pri dr. Crobathu, in bival je v svoji posebni, od nas dijakov odločeni sobi. Kadar je bil v pisarni, hodili smo mi trije dijaki često pogledavat v njegovo sobo na mizo. Imel je namreč navado, da si je zvečer načrtal s svinčnikom na kosec papirja kratek zaznamek kake pesmi. Kolikorkrat smo torej na njegovi mizi zasledili kak »kranjski« načrt, vedeli smo, da bo gospod doktor kmalu naredil zopet novo pesem. To navado, kakor mi je Janez pravil pozneje, imel je Prešern še v Kranju in celó do smrti, kakor še jedno, da je namreč zvečer rad kako dovtipno ujel v krčmi. Sicer je bil mož malobeseden in vase zamisljen. Hodil je bolj s pobešeno glavo, nosil dolge, za ušesa sčesane lase z nazaj proti zatilniku pobešenim cilindrom. Na vnanjščini je bilo videti, da kot pesnik in modrijan ni dosti maral za nove šege v oblačilih.

Ker se mnoge nadrobnosti teh spominov natanko skladajo z izpovedbami drugih prič, ne moremo dvomiti v resničnost tega, za kar nam tu gre. Kratek zaznamek misli s svinčnikom na koscu papirja — takšen je moral biti tudi zametek Zdravljice. Lepa naloga bi bila zdaj

⁷ Matija Torkar, Nekaj črtic iz mojih mladih let; DS 1895, 549.

ugotavljati, kako so vsebinsko plat te pesmi poglobljale Mazzinijeve demokratične ideje in revolucionarna poezija Mlade Evrope⁸, koliko sorodnosti je med Zdravljico in dvema prepisoma anonimnih uporniških pesmi, zapisanima od tujih rok in zášlima kdo vé kako v Prešernovo literarno zapuščino, namreč Hymne Pour le premier de l'an cinquieme des nos triomphes, sur l'air »allons enfans de la patrie«⁹ in poljsko »Śpiew patriotow polskich. Na nóte puritanów«¹⁰, ter naloga, najti zvezo med obliko Zdravljice ter Hymne in morda še drugimi himničnimi formami. Toda to presega tu začrtani okvir. Izhodišče nadaljnjega našega razglabljanja nam bodita dva rokopisa Zdravljice, namreč tista, ki ju je obravnaval dr. A. Žigon kot rokopisa št. 4 a in 4 b¹¹, oba rokopisa Poezija¹² in obe objavi iz leta 1848¹³.

Rokopis št. 3 predstavlja kos tanjšega, orumenelega papirja v velikosti 24,4 × 19,2 cm. List je bil vsaj petkrat zgiban v različnih smereh: najprej trikrat pravilno na osminko, potem še dvakrat nepravilno na format pribl. 8 × 9 cm. Zato je papir v zgibih deloma razpadel, na enem mestu je naravnost preguljen, da ima luknjo, in ena vnanjih plati je precej zamazana. Vse to kaže, da je list mnogo trpel, ko ga je lastnik dlje časa nosil po žepih, a glede na to, da se je list našel v Prešernovi zapuščini, ni mogel biti to nihče drug ko pesnik sam. Besedilo zavzema prostor na vseh 4 straneh in je pisano s temnorjavim dobrim črnolom. Pismo je dvojno, a obojno je pisala Prešernova roka. Prvi, osnovni zapis je skrben, lepopisen in more biti le prepis starejše, neohranjene predloge, medtem ko so popravki in dostavki pisani z drobno, mnogo manj skrbno pisavo, vrinjeni so med vrstice nad prečrtane besede ali pa pripisani na rob, včasih celó ob počezni legi papirja. Na 4. strani stoji še enkrat naslov, napisan počez (Sraviza); če to ni le igračkanje s peresom, potem je utegnila ta ponovitev naslova služiti pesniku za to, da je lahko — če je nosil več podobnih listkov pri sebi — brž ugotovil, katero pesem ima v rokah, ne da bi mu bilo treba razgrinjati ves list. Na 1. strani levo ob naslovu je zapisal pesnik številko 12, ki ne more pomeniti drugega ko število glede na vrstni red pri redigiranju Poezija. V obeh cenzurnih rokopisih zavzema Zdravljica res 12. mesto v prvem razdelku, ki nosi skupni naslov Pesmi. Reprodukcijska tega rokopisa, za malenkost pomanjšana, je izšla v DS 1925 kot priloga VIII.

Rokopis št. 4 je prvemu enak glede velikosti lista, kakovosti papirja in črnila. Tudi ta list je bil vsaj trikrat pravilno preganjen, en-

⁸ Fr. Zwitter, Narodnost in politika pri Slovencih; Zgodovinski časopis I, 37.

⁹ NUK, Ms 471, št. 23.

¹⁰ NUK, Ms 471, št. 24.

¹¹ Gl. op. 1. Danes sta oba rokopisa med Prešernovo literarno zapuščino v NUK, Ms 471, 4 a = št. 3, 4 b = št. 4; krajšam: rkp. 3 oz. rkp. 4.

¹² Cenzurno-tiskarski rokopis v NUK, Ms 788, str. 25—27; cenzurno-revizijski rkp. v knjižnici NM, fotografski posnetek v NUK, Ms 700, 25—27.

¹³ N 26. apr. 1848, list 17, str. 69—70; KČ V (1848), str. 25—27.

krat pa nepravilno. Manj je poškodovan od prvega, dasi je tudi tega pesnik nosil po žepih. Pisava je jasna, lepopisno skrbna, besedilo brez kakih popravkov.¹⁴

Nadrobnejši opis obeh rokopisov je bil potreben zato, da bi preverili mišljenje A. Žigona, češ rkp. 4 je starejši od rkp. 3. Dokazuje za to vidi Žigon v tem, da je v rokopisu 4 rabil pesnik v zadnji vrstici mladeničem posvečene kitice glagol *v a r v a t'*, medtem ko je v rkp. 3 zapisal najprej izraz *b r a n i t'* in pod vplivom variante, ki jo predstavlja rkp. 4, zamenjal besedo z *v a r v a t'*; dalje v tem, da stoji v rokopisu 4 druga kitica, naslovljena dekletom (Ljubezni sladke spone...), na svojem prvem mestu, t. j. za kitico *Bog živi vas...*, medtem ko je v rkp. 3 druga kitica dekletom pripisana na konec vse pesmi, baje zato, ker jo je pesnik, ko je pisal to varianto, že hotel izločiti; ter slednjič v tem, da je Prešeren na konec rkp. 4 pripisal besedo *Amen*, a jo potem pri prepisovanju spet izpustil.

Jaz sodim o razmerju med rokopisoma 3 in 4 drugače. Prav to, da stoji v rkp. 3 najprej *b r a n i t'*, potem *v a r v a t'*, slednjič pa spet *b r a n i t'*, ter brez dvoma kasneje vrinjena kitica *Ljubezni sladke spone...* mi dokazujejo naslednje: Šele, ko se je pesnik v zadnjem verzu kitice *Mladen'či*, *z d a j s e p i j e...* odločil, nadomestiti prvotni *b r a n i t'* z *v a r v a t'*, in ko je dopesnil drugo kitico, posvečeno dekletom, je imel pesem za zrelo, zato jo je prepisal, da je nastal rkp. 4, in pripisal na konec *Amen*, podobno kakor v zapisu *Nebeške procesije* iz l. 1845. Poslej jo je bral znancem in jo dal celo krožiti med njimi. Tako je prišla ta inačica v roke Ivanu Macunu, da si jo je prepisal¹⁵. Starejši rokopis, naša št. 3, je služil pesniku kasneje za podlago, ko je pesem še predelaval, dokler ni do kraja dozorela in dobila tiste številke 12. Ta rokopis je bil potem predloga, ki sta po njej prepisana oba cenzurna rokopisa. Da je mimo teh dveh ohranjenih rokopisov *Zdravljice* in *Macunovega* prepisa eksistirala vsaj še en *Prešernov lastnoročni* prepis te variante nekako iz l. 1844 ali 1845, bo govora kasneje.

Razmišljanje o vprašanju teh rokopisov privede človeka še do naslednje ugotovitve glede usode *Prešernove* zapuščine. Vse kaže, da je imel pesnik še kopo podobnih zapisov svojih del, ko je urejal *Poezije* in z njih na čisto prepisoval rokopisa za cenzuro. Enega teh listov predstavlja rkp. 3. A kje so ostale desetine in desetine podobnih listkov? Jih je uničil pesnik sam in ohranil kdo ve zakaj edinole *Zdravljico*, ali pa so jih zapravili drugi: *Katra*, *Dagarin*, *Bleiweis*? Prvi in najhujši sum leži še vedno na *Katri*, kajti njeni odgovori, kako je bilo s »kresom« v *Kranju*, kakor nam jih je po *Lenkini* pripovedi sporočil

¹⁴ Točen prepis besedila je objavil A. Žigon v DS 1926, str. 283—4.

¹⁵ Kje je danes ta *Macunov* prepis *Zdravljice*, ki ga je imel v rokah dr. Žigon in ki se po njegovem zatrdilu tekstno povsem ujema z rkp. 4, mi ni znano.

Tomo Zupan¹⁶ z namenom, da bi opral tako Katro kakor Dagarina, Katro bolj obtožujejo ko razbremenjujejo. Ti odgovori kažejo namreč mučno zadrego in prav neodkritosrčno, zavito izmotavanje. Katra pravi: 1. požgala ni nobenih doktorjevih »šrift«, ki bi bile dva prsta široke, ker doktor, ki je bil za svoja pisanja tako »aklih«, kot advokat »ne bi bil v stanu delati naprej« — izjava, ki se nanaša na doktorjeve odvetniške spise in se torej izmika odgovoru; 2. tudi pesmi, če jih je kaj bilo, se ni dotaknila, nobenega lista ne za dva prsta širokega — izjava, ki je kaj dvoumna, saj dopušča vendarle verjetnost, da je požgala vsaj manjše lističe; 3. kako bi dala rokopise šolarskim fantom, ki so jo hodili zanje prositi, če jih pa sama ni nič imela — izjava, ki pobija trditev, izrečeno leto dni pred Katrino smrtjo, da je namreč dne 15. septembra 1872 izročila prav Katra Ivanu Zupanu Prešernov rokopis Romarske (danes v NM); 4. vsega jim je manjkalo (pesniku in Katri), bo pa še požgala — izjava, ki tudi meri mimo vprašanja, saj je vendar kaj malo verjetno, da bi v tistih časih sploh kdo kupoval Prešernove rokopise, če niti pesnik za svoja dela, ki so jih objavljali tedanji časopisi, ni prejemal nikakega honorarja.

Toda povrnimo se k Zdravljici! Osnovno besedilo rkp. 3 in njega prepis (št. 4) predstavljata konec prve, najvažnejše razvojne faze Zdravljice, pavzo v ustvarjalnem procesu, počitek po prehojeni vijugasti poti od vnanjega impulza in pradoživetka, od prve skice preko morebiti enega, morebiti več zapisov z kdo ve koliko popravki pa do tiste oblike in vsebine, ki jo je pesem dobila, ko ji je pesnik dal časovno povsem opredeljeni podnaslov: *o b n o v i n i* 1844. Ker rokopis 4 ne vsebuje nič drugega ko osnovni tekst rkp. 3, ga odslej ne bomo več pritegovali k raziskavi, marveč bomo s pomočjo rkp. 3 zasledovali razvoj pesmi, njeno drugo fazo, ko je avtokritični poet — še vedno nezadovoljen z uspehom svojega dozdejšnjega dela — vzel umetnino spet v roke in jo slednjič dognal do takšne popolnosti, da jo je kot dozorelo sprejel v Poezije.

Skrajna časovna mejnika tega procesa v drugi fazi sta pozna jesen 1844 in pomlad 1846, torej poldrugoletni razpon. Ta pa se dá skrčiti vsaj za leto dni, torej na nekaj mesecev, če upoštevamo, da so popravki v rkp. 3 vsi pisani še z bohoričico. Vemo namreč, da se je Prešeren za stalno oprijel novega češko-ilirskega črkopisa po 19. jan. in pred 16. aprilom 1845¹⁷, dejstvo, ki si ga je slavohlepni Bleiweis pripisal v svojo zaslugo¹⁸, ne vedoč, da za Prešerna prehod od bohoričice h gajici ni bil bistven problem, saj je pesnik že 1840 sodeloval pri Smoletovem založniškem podjetju, ki je izdalo slovenske knjige, tiskane že z novimi črkami.

Na podlagi rkp. 3 moremo slediti razvoju Zdravljice v njeni drugi fazi od stopnje do stopnje, ni pa mogoče vedno zanesljivo določiti ča-

¹⁶ Tomo Zupan, Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje, 1935, 61—64.

¹⁷ A. Zigon, Kronološki pregled 60.

¹⁸ Iv. Prijatelj, Bleiweis in drugi — pred policijo; ZMS 1909, 256.

sovnega zaporedja oziroma sočasnosti posameznih popravkov, ker tega ne izdaja niti pesnikova pisava, ne barva črnila, ne raba akcentskih znakov in ne kak drug pripomoček. Le na posameznih kiticah je moči pokazati časovno zapovrstnost popravkov, zato se bomo najlaglje izognili hujšim napakam v kronologiji popravkov tako, da obravnavamo variante od kitice do kitice. Tehnični problem, kako s tiskarskimi sredstvi čim nazorneje prikazati razvoj pesmi, ne da bi obremenjevali tiskarski stavek z raznimi znaki, skušamo rešiti tako, da ponatiskujemo vsako kitico tolikokrat, kolikorkrat je v posameznostih doživljala spremembe. Kurzivni tisk naj opozori bralca na vsakokratno novo varianto, medtem ko se tisto, kar je ostalo od prvotnega zapisa ali od prej narejenega popravka, izraža z uporabo navadnih črk. Saj je nekako tako pesnik po vsaki korekturi kitico tudi bral. Pripomniti pa moram, da mehanično strinjanje kitic, objavljenih tu na 2. [b], 3. [b₁] ali 4. mestu [b₂], v celoto ne more pokazati vmesnega sinkroničnega razvojnega stadija. Le na prvo mesto postavljena kitica [a] pokaže izhodiščni, na zadnje mesto [c] — varianta je iz cenzurno-tiskarskega rokopisa — pa končni rezultat razvoja v drugi fazi. Tretjo fazo, tisto iz leta 1848, obravnavam na koncu tega poglavja.

[a]	Naslov	[c]
Sdravíza	[b]	Zdraavljica
ob novini leta 1844	12) Sdravíza	

Kaj pomeni številka 12, pripisana k naslovu variante b, je razloženo zgoraj. Podnaslov inačice a je pesnik črtal šele malo, preden je pesem prepisal za Poezije, ker se letnica pred poldrugim letom nastale pesmi ni zdela več važna. Smiselna bi bila, ko bi mogla pesem iziti neposredno po njenem nastanku, torej zadnje mesce 1844 ali kvečjem v začetku 1845. Varianta c je plod pesnikovega mnenja, da mora biti izraz *zdraavljica* pravilnejši od izraza *zdravica*; težko pa je reči, na kaj je Prešeren svoje mnenje oprl.

1. kitica

[a]	[b]
Spet tèrte fo rodíle, Prijátli! vínze nam sladkó, Ki nam oshívlja shíle, Serzé rasjáfni in okó, Ki vtopí Vfe fkerbí	Spet tèrte fo rodíle, Prijátli! vínze nam sladkó, Ki nam oshívlja shíle, Serzé rasjáfni in okó, Ki vtopí Vfe fkerbí
Vefélo úpanje budí.	<i>V potètih persih up budí.</i>

[c]

Spet tèrte so rodíle,
Perjátli! vínze nam sladkó,
Ki nam ožívlja žíle,
Sercé razjásni in okó,
Ki vtopí
Vse skerbí,
V potètih pèrsih up budí.

Spremembo zadnjega verza je zahteval pač predvsem pesnikov čut za verzno mero. Popravek pomeni zelo srečen prijem, kajti z njim je dosežena močna ritmična napetost, naravnjejše prillegajoča se jambski metrični shemi¹⁹. V redakciji a je beseda veselo poudarjena amfibrahčno (o — o), beseda u pa n je daktilsko (— o o), če štejemo tretji zlog za nepoudarjenega, kretično pa (— o —), če štejemo ta zlog kot stransko poudarjen; toda pri daktilskem poudarku ni realiziran iktus na šestem verzem zlogu. V varianti b pa je vseskozi zadoščeno metrični shemi, ki zahteva pri padajočem ritmu ikte na sodih zlogih. Čudovito dinamično je dosegel pesnik s tem, da je uporabil za nosilko 3. ikta enozložnico u p in jo izoliral od ostalih besed s pavzo spredaj in zadaj (v potertih perfih //up/ budí). Tako je dobila besedica u p, ki je nosilka glavnega stavčnega in miselnega poudarka, tudi v ritmičnem pogledu ustrezno izrazito krepko poudarjeno vrednost. — Gre pa obenem za krasno vsebinsko poglobitev. Vedrino, ki jo izraža pridevnik veselo, je zamenjala docela nasprotna razpoloženjska podoba: potrte prsi. Žalost, obup, temà so bili ob času, ko se je ta pesem porajala, gotovo trajnejši osnovni toni pesnikovega duševnega stanja kakor bežno, le v trenutkih pozabe občuteno veselje. Pomislimo le na pendant k tej pesmi, na elegijo V spomin Andreja Smoleta, nastalo nekako ob istem času ko Zdravljica in zapeto prav tako prijateljem pri čaši vina. Tam je osnovna melodija, ustrezno spominu na prijatelja, umrlega pred štirimi leti, ubrana na mol, tukaj na dur, a za kontrast k celotni melodiji v zadnjem verzu prve kitice to potrto, od toliko grenkih razočaranj zlomljeno srce, iščoče pozabe in tolažila v pivski družbi. Kolikor je dala pesniku vsebinsko Vertovčeva Vinske terte hvala, je do kraja uporabil v prvi kitici in povedal še z ne dvema ducatoma izbranih besed; vse, kar sledi tej kitici, je pognalo iz mnogo globljih korenin. Razlike med b in c so le pisne (gajica, številnejši akcenti, ozir na enoten pravopis pri rabi besede p e r j a t l i).

2. kitica

[a]

Komú prvo sdravizo
 Napíli bomo króg in króg?
 Slovénzov porodnízo,
 Dshélo náfho shívi Bog,
 Brate vfe,
 Kar náf je
 Sinóv flovénfke matére!

[b]

Komú nar pred vefélo
Sdravizo, bratje! zhmó sapét'?
Bog náfho nam dshélo,
Bog shívi vef flovénski fvét,
 Brate vfe,
 Kar náf je
 Sinóv flovézhe matére!

¹⁹ Izrazje iz starih poetik, četudi zveni spričo modernih teorij o ritmu že nekam anahronistično, uporabljam zato, ker ga je uporabljal pesnik sam, saj ga je dobro poznal iz sodobnih nemških metrik pa tudi še izza šolskega študija zlasti antične poezije.

[c]

Komú nar pred vesélo
Zdravljíco, brátje! čmò zapét?
Bóg nášo nam dežélo,
Bóg žívi vès slovénski svét,
Bráte vse,
Kar nas je
Sinóv slovéče mátere!

Kitica je zlasti vsebinsko in izrazno močno predelana, saj je od besed, uporabljenih v prvih štirih verzih, ostala ena sama na prvotnem mestu. Gotovo je pesnika, ko je vnovič meril prvi verz, zbodla raba besede prvo. Metrična shema verza zahteva za vprašalnico komú rastočo poudarjeno stopico, zato beseda prvo — če jo poudarimo naravno, padajoče (— ∪) — trga verzni ritem, medtem ko zveni poudarek na drugem zlogu neprirодно. Števnik je torej pesnik nadomestil s časovnim prislovom narpred, ki ga piše po tedanji rabi z dvema besedama in ima poudarek na prvem ali na drugem zlogu. Verz zveni torej v popravljeni verziji mnogo bolj popolno in naravno. Značilno pa je, da ta formalni popravek ni nujno izzval še nadaljnjih — vsebinskih in izraznih — popravkov, saj bi lahko ostale vse besede prvega stavka kljub zamenjavi števnik s prislovom na svojem mestu. Dva momenta sta tu dosegljiva našemu umovanju. Izraz napivati zdravljíco komu je gotovo jezikovno sporen, saj vendar zdravljice, ki z njimi napivamo, pojemo. Toda tu je šlo Prešernu za mnogo več. Mrki ton, ki tako kontrastno zazveni iz zadnjega verza prejšnje kitice (potrte prsi), se mora preliti čimprej v osnovno melodijo celotne pesmi in zato je prenesel pesnik iz onega verza v to kitico pridevnik veselo. Z uporabo le-tega kot atribut k subst. zdravica pa je bilo treba samostalnik prenesti v 2. verz (enjabement), s tem pa se je podrla rima (zdravico : porodnico) in podoba omizja, ki ga tvorijo v krogu zbrani, napivajoči si od človeka do človeka, je zamenjal človeško topli ogovor brátje, ne da bi bilo treba žrtvovati tako naravno učinkujoče retorično vprašanje. Odpasti je morala zato v 3. verzu nekam iskana personifikacija (domovina = porodnica Slovencev), ki je po pesnikovem čutu terjala v 4. vrstici razlago (dežela naša), in nadomestil jo je naraven, vse bolj konkreten izraz naša dežela v tretjem, a v četrtem stopnjevan s ponovitvijo želje in razširjen na ves slovenski svet. Ali drugače povedano: pesnik ne napiva le naši deželi, izraz, ki ga je bilo treba v takratnem smislu razumeti še ozko pokrajinsko, marveč vsemu slovenstvu, vsemu, kar je naše krvi. Koliko jasnejša v izrazu je nova inačica, četudi nje osnovna misel ni nova! Preprosto nadomestilo konca besede v zadnji vrstici (slovenske : sloveče) je bilo potrebno, da ponavljanje ne bi motilo, hkrati pa je bila dosežena še naslonitev na misel, ki jo pri Prešernu večkrat srečamo, n. pr. v 1. sonetu ljubezni, v Elegiji svojim rojakom, v vrhu Sonetnega venca, v Krstu, a tudi v Zdravljici sami: sklicevanje na našo nekoč slavno

preteklost naj vzbuja v Slovencih narodno zavest.²⁰ Zamenjava izraza zdravica z zdravljica v inačici c je v zvezi s spremembo naslova.

3. kitica

[a]	[b]
V fovrášnike s oblákov	V fovrášnike s oblákov
Rodú naj náfhga tréfhí gróm!	Rodú naj náfhga tréfhí gróm!
Proft, ko je bíl ozhákov,	Proft, ko je bíl ozhákov,
Naprej naj bo Slovénzov dom,	Naprej naj bó Slovénzov dom,
Naj sdrobé	Naj sdrobé
Njih roké	Njih roké
Veríge vse, ki jim teshé!	Si <i>spone</i> , kjer jim <i>she</i> teshé!

[c]

(Kitica v cenzurnih rokopisih manjka.)

Že v prvem znanem zapisu je kitica kakor ulita iz celega. Predelava zadnjega stiha se je zdela pesniku potrebna glede na vsebino. Opozorili smo pri obravnavi 7. vrstice prve kitice, da polaga pesnik stavčni in miselni poudarek ne v prvo, marveč v drugo polovico verza; potemtakem bi bil odklon od tega pravila, če bi ostalo pri varianti a. Bistvene vsebinske razlike med izrazoma veriga in spona ni; priznati moramo celó, da je prvi izraz nazornejši, toda beseda je trizložna s poudarkom na srednjem zlogu, naslednja beseda (zaimcek v s e), postavljena pred dierezo, pa dobi takšno težo, da predpredzadni zlog v verzu kar nekam onemí. Glavni poudarek v inačici b je torej premaknjen spet na tretji poudarjeni zlog v verzu in pred izrazit odmor. Pesnikova misel se je s tem takole skonkretizirala: ena ali druga suženjska veriga je Slovincem doslej že odpadla, da pa bodo zdrobili prav vse, je treba boja, torej brezobzirnega obračuna s sovražniki. Daljnosežnosti tega neprikritega klika k uporu zoper tlačitelje si je bil pesnik pač povsem v svesti in, če na katero, smemo na to kitico aplicirati Torkarjeve besede: »... v Ljubljani so ga imeli vedno na piki, da bi jim s kako slovensko pesmijo ne preobrnil mesta«. Zato je bilo v tistih časih edino modro, da je pesnik že sam izločil to kitico iz rokopisa, pripravljenega za Poezije, če ni hotel dati Metternichovi policiji direktnega dokaza v roke o svojem prevratnem mišljenju ter s tem vzroka za še hujše osebno preganjanje. Ko bi bil predložil to kitico Sedlnickemu v cenzuro, bi bil skorajda izzval prepoved svoje knjige.

²⁰ A. Žigon razlaga izraz *slovečo* tako, da je pesnik že tu mislil na vse slovanstvo, na mater Slavo (Prešernova čitanka, 97). S to razlago pa se ne strinjam, ker se upira celotni zgradbi pesmi. Po mojem nazdravlja pesnik v 2. kitici najprej kranjski deželi (3. verz), potem vsej Sloveniji (4.–7. verz), v 3. kitici govori o svobodi še vedno slovenskega naroda, šele v 4. napiva vsem Slovanom, nato se v 5. in 6. obrne spet k slovenski mladini, v 7. pa k vsemu človeštvu; uvodna in sklepna kitica nazdravljata zbrani prijateljski družbi. Mesto dokazuje, kako dopušča včasih celó tako jasna, stvarna beseda, kakor je Prešernova, dve ali še več razlag.

4. kitica

[a]	[b]
Edínoft, frézha, fpráva K njim naj nasáj se vèrnejo! Otrók, kar íma Sláva, Vfi naj fi v róke féshejo, De oblaft Spet in zháft, Ko ble fte, bofte nafha láft! —	Edínoft, frézha, fpráva K nam naj nasáj se vèrnejo! Otrók, kar íma Sláva, Vfi naj fi v róke féshejo, De oblaft In s njo zháft, Ko ble fte, bofte nafha láft! —

[c]

Edínost, sréča, správa
K nam náj nazáj se vèrnejo!
Otrók, kar íma Sláva,
Vsi náj si v róke séžejo!
De oblást
In z njó část,
Obílnost bódo náša lást.

Prvotno rabljeni zaimek 3. os. v 2. vrstici, upravičen glede na 4. verz prejšnje kitice, je zamenjal zaimek 1. os., da pride do veljave tudi tukaj apostrofa, ki jo pesnik nujno tolikokrat uporablja prav v tej pesmi, ko ogovarja naravnost zbrane prijatelje, vse svoje rojake, fante in dekleta. V predzadnji vrstici je pesnik z nadomestitvijo prislova *s pet*, s premaknitvijo veznika na začetek vrstice in z vstavkom predloga z zaimkom (*z n j o*) odstopil od metrične sheme (— ∪ —: — — —), zato pa je misel jasneje izražena: zveza med pojmom *oblast* in *část* je bolj podčrtana, odpadlo pa je ponavljajoče se sklicevanje na našo lepšo preteklost, uporabljeno že v prejšnji kitici. V zadnjem verzu je pesnik v inačici *c* zamenjal časovni odvisnik (*ko ble ste*) s samostalnikom *obilnost*. K temu ga ni silil ozir na ritem, marveč mu je šlo za poglobitev misli s stopnjevanjem: *oblast* — *část* — *obilnost*. Dvema vrednotama s področja politike in etosa je pridružil še tretjo: vrednoto gmotnega napredka, opustil pa spomin na minulosť; njegov pogled je zdaj uprt le v bodočnost.

5. kitica

[a]	[b]
Bog shívi vaf, Slovénke, Prelépe, shlahadne róshize! Ni táke je mladénke Ko náfhe je kerví deklè; Ko do sděj Sanaprěj Slovíte, dráge, vekoméj! —	Bog shívi vaf, Slovénke, Prelépe, shláhtne róshize! Ni táke je mladénke, Ko nafhe je kerví deklè; Ko do sděj Sanaprěj Slóvíte, dráge, vekoméj!

*Ljubésni fladke fpóne
Naj véshejo vaf na nafh ród,
V njim sklépaite sakóne,
De níkdar vèzh naprěj od tód
Hzhér, finóv
Sárod nóv
Ne bó pajdash fooráshnikov!*

[b ₁]	[c]
Bog shiví vaf, Slovénke, Prelépe, shláhtne róshize! Ni táke je mladénke, Ko náhke je kervi deklè; Naj inov Sarod nov	Bog žíví vas, Slovénke, Prelépe, zlahtne róžice! Ni táke je mladénke, Kí náše je kervi deklè; Náj sinòv Zárod nòv
<i>Iis (!) vaf bo strah šovrashnikov!</i>	<i>Iz vàs bo stráh sovražnikov!</i>

Kitica, ki v njej napiva pesnik dekletom in kakršno poznamo danes iz objav, je doživela prav nenavaden razvoj. Prvotno je govoril pesnik dekletom le v eni kitici. Toda misel, izražena v zadnjih treh vrsticah, naj slovenska dekleta slovijo ne le v sedanjosti, marveč tudi v prihodnosti, je glede na celotno koncepcijo pesmi vendarle prešibka, premalo izrazita. Zato je pesnik dopesnil novo kitico, tako da sta bili dekletom posvečeni dve kitici. Toda tu ne gre za osebno ljubezensko izpoved, marveč za izraz želje, da naj se njegove rojakinje kot zakonske družice tujcev ne odtujujejo svojemu narodu. Kakor je bil očitek sicer pravičen, se je pesnik med predelavo vendar odločil, da ga izpusti; hkrati pa je črtal tudi zadnje tri vrstice prejšnje kitice ter zlil obe kitici v eno. Tu se je pesnikova ustvarjalna volja podredila kompozicijskemu zakonu in nastalo je lepo ravnotežje med to in naslednjo kitico, posvečeno mladeničem. Toda pri tem zgoščanju je v inačici b₁ prišlo še do važne spremembe. Spočetka izraženi zapovedi v b, naj se novi rod hčera in sinov, ki jih bodo rodile slovenske matere, ne družijo s sovražniki našega naroda, postavlja zdaj tej nasproti mnogo bolj borbeno misel: željo, naj se sinovi Slovenk ne le ne pajdašijo z našimi sovražniki, marveč naj jim bodo v strah. S popravkom je dobila kitica bolj borben, dosti izrazitejši zaključek ter je tako že zdaj popolnoma dozorela za Poezije. Kako lepo, naravno se melodija preljuje v nadaljevanje, ko je bilo pravkar govora o sinovih!

6. kitica

[a]	[b]
Mladénzhi! sdaj fe píje Sdravíza vasha: vi, nafh úp! Ljubésni domazhíje Nobèn naj vam ne vfmèrti ftrúp! Ker po naf Bóde vaf Jo ferzhno bránit' klízal zhaf	Mladénzhi! sdaj fe píje Sdravíza vasha: vi, nafh úp! Ljubésni domazhíje Nobèn naj vam ne vfmèrti ftrúp! Ker po naf Bóde vaf Jo ferzhno <i>varpat'</i> klízal zhaf.
[b ₁]	[c]
Mladénzhi! sdaj fe píje Sdravíza vafha: vi, nafh úp! Ljubésni domazhíje Nobèn naj vam ne vfmèrti ftrúp! Ker po naf Bóde vaf Jo ferzhno <i>bránit'</i> klízal zhaf.	Mladénčí! zdéj se píje Zdravljíca váša, vi naš úp! Ljúbezni domačíje Nobèn naj vam ne vsmèrti strúp! Ker po nàs Bode vàs Jo sèrčno bránit' klícal čas.

Spet kitica, ki ni potrebovala nobene bistvene predelave več. Pesnik je v varianti b poskusil, kako bi se prilegel glagol *v a r o v a t i*, a se je rajši spet povrnil k prvotnemu (inačica *b₁*), ker mu je bil izrazitejši, primernejši borbenemu razpoloženju. Popravek v redakciji c predstavlja kakor v naslovu tako tudi v 2. kitici pravopisno izenačitev.

7. kitica

[a]	[b]
Shivé naj vfi naródi, Ki dán dozhákat' hrepené, De kóder fónze hódi, Ne bó pod njím fúshne glavé! Kupza tá Njim veljá, Naj Bóg jim dôbro frézho dá! —	Shivé naj vfi naródi, Ki dán dozhákat' hrepené, De kóder fónze hódi, Ne bó pod njím fúshne glavé! <i>De rojak,</i> <i>Tak al tak,</i> <i>Rad drugmu roko dal bo vřak!</i>

[b ₁]	[b ₂]
Shivé naj vfi naródi, Ki dán dozhákat' hrepené, De kóder fónze hódi, Ne bó pod njím fúshne glavé! De rojak, Tak al tak, Rad drugmu <i>bo pomagál</i> vřak! —	Shivé naj vfi naródi, <i>Ki hrepené dozhakat' dan,</i> De kóder fónze hódi, <i>Prepir is řveta bo pregnan!</i> De rojak, <i>Proft bo vřak</i> <i>Ne vrag, le řofed bo meják!</i> —

[c]
Zivé naj vsi naródi,
ki hrepené dočákat' dán,
De, kóder sónce hódi,
Prepir iz řvéta bó pregnán,
De roják
Prost bo vsák,
Ne vrag, le sósed bo meják!

Kitica nudi nazoren zgled, kako se je pesnikova misel med ustvarjanjem poglobljala, iskala jasnejšega izraza ter ga slednjič tudi našla. V prvem znanem zapisu (a) uporablja pesnik v 4. vrstici metonimijo *s u ž n a g l a v a* in vztraja pri njej še dolgo. Četudi je podoba jasna, je pa zveza, ki v njej nastopa, zanikana in zato ne učinkuje tako krepko, kakor če bi bila izražena pozitivno. Zadnje tri vrstice so bile spočetka dosti medle, saj niso vsebovale nič drugega ko napitno voščene sreče. Varianta b hoče to pomanjkljivost odpraviti s tem, da dobi v 4. verzu zanikana besedna zveza svoj pozitivni ekvivalent v izrazu *r o j a k*; toda politična misel še vedno ni jasno razvita: rojaki, naj so že taki ali taki — gotovo je pesnik tu mislil na razliko v mišljenju — naj si v znamenju sprave sežejo v roke. Na naslednji stopnji (*b₁*) stopi ta politična misel spet v ozadje, misel se premakne na moralno področje in podčrta potrebo po človekoljubnih odnosih med Slovenci: med sabo naj si radovoljno pomagajo. Šele na naslednji stopnji (*b₂*) se obe ideji združita in izzoveta temeljito predelavo vse kitice. Spremembo besednega reda v 2. vrstici je povzročil formalni zakon, a ne ozir na ritem, pač pa ozir na rimo (*dan* : *pregnan*) v spremenjeni 4. vrstici, ki

je prav zdaj doživela svojo preobrazbo. Ideja, izražena najprej v varianti a, b in b₁, da bodi vsak človek svoboden, se prenese v 6. verz, ki je bil prej vsaj v inačici b in b₁ res najmanj izrazit v vsej kitici. Nova vrstica, gramatikalno vzeto prav tako samostojna kakor prejšnja varianta (odvisnik 2. stopnje, ki ima svojo odnosnico v 2. verzu), dobi zdaj popolnoma novo vsebino. Če je sprva pesnik nazdravil narodom, ki hrepene po svobodi, nazdravlja zdaj tistim, ki si žele m i r u na svetu. Misel na svobodo je premaknjena v 6. verz, a kompozicijski zakon, da bodi najtehtnejši konec kitice, je bil uresničen z rešitvijo, dozorelo tako v idejnem kakor izraznem pogledu: narodi sveta naj se med sabo ne sovražijo, marveč naj si bodo dobri, v prijateljsstvu živeči in k medsebojni pomoči pripravljeni sosedje. In kako je izražena ta velika misel? Lapidarno, do skrajnosti skopo, z bore šestimi besedami. Trije samostalniki nosijo kakor oporniki vso misel. Srednji v tej trojici ima še prav posebno silo, ostala dva pa ga smiselno podpirata. Izraz s o s e d, ki je pesnik videl v njega vsebini nekaj prav posebno dragocenega (gl. zadnjo vrstico 1. soneta nesreče), dobi svojo bogato, polno težo s tem, da mu je antitetično predpostavljen samostalnik vrag (= sovražnik z asociacijo na posebitev vsega hudega), torej pojem, oddaljen od prvega in ležeč prav na njega nasprotni strani. A tudi v pogledu melodije je v tem verzu ostvarjen enkratni lepotni učinek: n e v r á g — tu besedi z vso silo udarita v zavest, l e s ó s e d — besedi zazvenita v nasprotju s prejšnjima milo in blago, a zadnji dve b o m e j a k — ubrano uravnesita to nasprotje v pomirljivo soglasje. Po tej krasni, človeško tako pomembni kitici — pesnikova misel, ki popotuje po bližnjem svetu, plane v daljavo ter ljubeče objame vso zemeljsko oblo in na njej živeče človeštvo — sledi zaključek: vzvalovana misel se povrne z romanja po svetu, ki ga še ni, a mora nekoč priti, spet k zbrani družbi, torej tja, od koder je poletela.

8. kitica

[a]

Vifóko sdaj, prijatli!
Kosárze sa-fe vsdignimo!
Saj fmo fe vfi pobrátlí,
Saj éno mífel míflimo; —
Bog naj te,
Eog naj me,
Naj naf shiví tovarfhe vfe! —

[b]

Na sadnje fhe, prijatli!
Kosárze sa-fe vsdignimo!
Ki fmo sato fe sbrátli,
Ki mífel éno míflimo; —
Bog naj te,
Bog naj me,
Naj naf shiví tovarfhe vfe! —

[b₁]

Na sadnje fhe, prijatli!
Kosárze sa-fe vsdignimo,
Ki fmo sato fe sbrátli,
Ki dôbro v ferzu míflimo,
Dokaj dní
Naj shiví
Bog, kar naf dobrih je ljudí.

[c]

Na zádne še, perjáltli!
Kozárze za-se vzdignimo!
Ki smo za tó se zbrátli,
Ki dôbro v sercu míflimo.
Dokaj dní
Naj živí
Bog, kàr nas dôbrih je ljudí.

Tudi zadnja kitica se je zdela pesniku potrebna še predelav. Čustvena napetost, ki v prvi redakciji prejšnje kitice (7 a) ni še prišla toliko do izraza ko v njeni zadnji obliki (7 b₂), je segla spočetka še v prvi verz te kitice, kar kaže izraz *v i s o k o*: visoka misel, ki preveva pesnika, naj se manifestira v pozivu, da zbrani visoko dvignejo kupice. S poglobitvijo zadnje vrstice v prejšnji kitici je morala ta napetost popustiti; prehod v to pomirjenje je realiziran tako, da je prejšnji načinovni prislov nadomestil časovni *n a z a d n j e*. Tretji in četrti verz dobiva nov smisel s tem, da stopita odvisnika v vzročno zvezo. Prej le ugotovitev, da so se prijatelji vsi pobratili in da so enakega mišljenja, zdaj — prijatelji so se pobratili *z a t o*, ker so vsi enih misli. Pobratimstvo je tedaj nasledek te idejne harmonije in zato šele zdaj globoko etično utemeljeno. A pesniku ta poglobitev še vedno ni hotela prav ugajati, dokler ni misli dopolnil z novim poudarkom: enakost mišljenja še samo na sebi ni etična vrednota, saj utegne biti tudi negativno; prava vrednota je pesniku šele *d o b r a m i s e l* v človeškem srcu (b₁). V inačici b₂ so doživele tudi vse zadnje tri vrstice važne spremembe. Sprva so ti trije verzi vsebovali le napitnico vsakemu navzočih posebej, saj so si vsi *t o v a r i š i*, v zadnji redakciji (b₁) pa je izraz jasnejši in spet — kar je gotovo hoteno — pade miselni poudarek na človeško *d o b r o t o*, se pravi: vnovič in na najbolj poudarjeni del pesmi — na njen konec. Čustvena razgibanost, ki se je nekoliko umirila ob začetku te zadnje kitice, zrasede v nov višek, ritmično dosežen s prenosom enozložnice Bog, ki je bila v prejšnjih verzijah uporabljena kot anafora v poudarjenih verzih začetkih, na začetek zadnje vrstice. Na to besedo pade sila poudarka prvokrat, zato odmik od verzne sheme s padajočim ritmom (učinek je podoben kakor n. pr. v 1. verzu 3. soneta nesreče). V nadaljevanju, tik pred koncem verza se melodija še enkrat vzpne, da doseže svoj drugi višek v besedi *d o b r i h*, a ta višek je od prvega za spoznanje tišji, njen tok se umiri in izzveni.

Če bi hoteli razčleniti pesem po vsebinski zgradbi, bi ugotovili stopnjevanje, ki ga pa zdaj še bolje razumemo, ko smo zasledovali razvoj pesnikovih misli od stopnje do stopnje.²¹ Glavni poudarek je pri

²¹ Posebej naj tu opozorim na zelo lepo razlago zgradbe Zdravljice, ki jo je podal Janko Glazer in morebiti ni bila dovolj opazena v članku Realizem v Prešernovih pesmih (Tovariš 8. febr. 1949, 105—106). Takole sodi Glazer: »Vrhova pesmi sta četrta in sedma kitica: v četrti nazdravlja pesnik Slovonom, ki naj ,si sežejo v roke', v sedmi nazdravlja vsem narodom, ki ,hrepene dočakat dan, da koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan'. Vmes med ta dva vrhova sta postavljeni napitnici slovenskim mladinkam in slovenskim mladeničem. Ali ni to na tem mestu neorgansko, vrinek, ki prekinja naravni potek misli in ruši stopnjevanje: slovanstvo — človeštvo? Na videz — res. A če pogledamo globlje, spoznamo, da te dve kitici nikamor drugam ne spadata tako nujno kakor prav na to mesto: v njih daje pesnik programu slovanstva, ki ga v prejšnji kitici očrtava na splošno, konkretno vsebino: vsebino za nas, za ta del slovanstva, ki ga predstavljamo Slovenci; in na naslov njih, ki so nositelji bodočnosti: na naslov mladine. Šele s to konkretizacijo dobi njegova misel o slovanstvu pravo vsebino, prav tako pa tudi njegova misel o človeštvu...«

analizi veljal doslej navadno njenim političnim mislim. Kakor da smo v bojnih vihrak, ko je šlo za našo narodno bit in v katerih je prav Zdravljica mimo Črtomirovega govora odigrala tako pomembno vlogo,²² preslišali pesnikovo človeško tako dragoceno misel o dobroti. Prava ljubezen do sočloveka, do rojaka, domovine, naroda, slovanstva in vsega človeštva more kliti le iz dobrega, nepopačenega srca. Če v srcu dobrote ni, potem tudi ne more biti v njem ljubezni, ki zbližuje in očiščuje. Ne pravim, da bi se bilo to Prešernovo spoznanje v njem šele spočelo ob ustvarjanju te pesmi, bilo je že prej sestavni del njegove miselnosti, kakor priča ves njegov pesniški opus, toda zdaj, ko smo pregledali rast te pesmi, smo se utegnili prepričati, kako je Prešernu šele med ustvarjanjem in po napornem iskanju uspelo, najti tej misli izraza. Šele ob postopnem zorenju je bila ostvarjena tista harmonija med vsebino, idejo, in formo, ki daje pesmi značaj klasične lepote. V tej drugi fazi je Zdravljica dozorela v popolnoma skladno umetnino in zato popravki iz leta 1848 niso mogli več povečati njene vrednosti.

Leta 1848, mesec in 4 dni po razglasitvi tiskovne svobode v Novicah, je dočkala Zdravljica svojo prvo objavo. Izšla pa je nekoliko predelana. Pesnik jo je hotel približati revolucijskim dogodkom. To bi bila 3. razvojna faza te pesmi, ki pade v čas med 22. marec in malo pred objavo.

Prva kitica se začne z naslednjima predelanima verzoma:

*Prijátli! odrodíle
So terte vínce nam sladkó...*

Da to glede na varianto c ni popravek, nam pove uho. Ker je pesem izšla na pomlad in ne na jesen, se je pesniku zdelo potrebno pokazati to časovno odmaknjenost od trgatve z nekam nenavadnim glagolom *odroditi*.²³

V 4. kitici se je zadnji verz, izoblikovan v varianti c, glasil:

Obílnost bódo naša lást.

V predelavi pa se je pesnik vrnil po nepotrebnem k prvotni ideji o slavni preteklosti naše domovine, izraženi v inačicah a in b, namreč:

ko préed, spet náša boste lást!

²² Stoletnici nastanka Zdravljice so se naši borci oddolžili kar s tremi izdajami te pesmi (gl. Prešerniana, 1946, str. 22). Med njimi zasluži izdaja Pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko s celostranskimi lesorezi Janeza Vidica in vinjetami Marijana Šorlija kot grafična umetnina svoje vrste vse priznanje.

²³ Ta malo posrečena pesnikova besedna tvorba ima za posledico, da srečujemo skoraj dosledno v vseh nekritičnih ponatisih Zdravljice namesto tega med ljudstvom živi glagol *obroditi*. Da to v prvi objavi ni tiskovna napaka, kaže raba istega glagola tudi v KČ V.

Značilnejši je popravek v 6. kitici. V rokopisih za Poezije se glasijo zadnje vrstice

Ker po nàs
Bode vàs
Jo sèrčno bránit' klícal čas.

V inačici iz leta 1848 pa se je misel primaknila bliže času:

Ker *zdaj* vàs
Kakor nàs
Jo sèrčno bránit' *klíče* čas!

Marčna revolucija naj bi bila uresničila tiste ideale o človekovi in narodovi svobodi, ki poje o njih Zdravljica. Toda ti bodo po pesnikovem pravilnem računu uresničeni le toliko, kolikor jih bo izbojevala revolucionarna borba. Napočil je torej čas, da se vsak za boj sposobni moški odzove klicu domovine. Ne le mi starejši, tudi ti mladina zdaj na barikade, ko gre za odločilne reči! Dasi pesnik sam v tem času ni bil sposoben za kakršno koli takšno akcijo, je vendarle pokazal prav s tem pozivom, da je docela razumel potrebe tistih vročih dni. Ko bi jih bili tako razumeli tudi njegovi rojaki in zlasti vsi napredni duhovi tedanje Avstrije, bi se ne bile sanje o »pomladi narodov« tako kmalu razblinile v nič. Prav ta inačica, ki nanjo do zdaj nismo bili dovolj pozorni,²⁴ nam jasneje in neposredneje kakor kasnejša pričevanja o pesnikovem odnosu do marčne revolucije osvetljuje ta problem.

H koncu tega poglavja še načelno vprašanje, katero inačico kaže sprejeti v izdajo Prešernovih Poezij.²⁵ Možnosti so namreč tri. Ali objaviti Zdravljico po tisti redakciji, ki jo poznamo od konca nje 2. razvojne faze, torej po besedilu cenzurnih rokopisov brez kitice V sovražnike z oblakov..., ali po istih rokopisih s pritegnitvijo te kitice iz rkp. 3 oziroma 4 ali iz N 1848 oziroma KČ V, ali pa pesnikovo zadnjo redakcijo iz leta 1848?

Doslej so reševali redaktorji Prešernovih Poezij problem takole: prva možnost ni bila nikjer uveljavljena, drugo možnost so uresničili L. Pintar (ilustrirana izdaja 1900, ljudska izdaja 1901 s ponatimi 1908, 1914, 1921 in 1923), Aškerc (1902 s ponatisom 1913), Žigon (1922) in Kidrič (1936), tretjo pa Levstik (1866), Pirjevec-Glonar (1929), Pirjevec (miniaturna 1939 s ponatisoma 1946 in 1949), Slodnjak (1946) in Rupel-Gspan (1949). Po rezultatih gorenje analize bi se danes pridružil Glazerjevemu predlogu in se odločil za drugo možnost.

²⁴ Fr. Kidrič, Leto 1840 in Prešeren, LdP 8. febr. 1948.

²⁵ Tega vprašanja se je dotaknil Janko Glazer v oceni Rupel-Gspanove izdaje iz l. 1949; gl. Nova obzorja 1949, 301. Njegovo mnenje je naslednje: »Mislim, da je bolj prav ravnal Kidrič, ki je sprejel prvotno obliko (cenzurni rokopis z dodano 3. kitico), zlasti še, ker je ta oblika boljša pesniško (začetek), stvarnejša vsebinsko (4. kitica) in bolj logična miselno (6. kitica).«

III

Če se zavedamo, kakšna je bila avstrijska predmarčna cenzura, se ne bomo čudili, da Zdravljica ni mogla iziti, dokler je ta dekla enega najreakcionarnejših režimov v tedanji Evropi skrbno prežala na vsako misel, objavljeno v tisku. Vsak glas o človečanskih in nacionalnih pravicah, celó o potrebi še tako zmernih reform je bil brezobzirno zatrt.

Usodo Zdravljice v zvezi z izidom Poezij leta 1846 nam je po uradnih virih osvetlil dr. Ivan Prijatelj.²⁶ Toda zanimalo bi nas, ali je pesnik res čakal na objavo te pesmi vse od pozne jeseni 1844 pa do pomladi 1846. Kaj, če je ni že kmalu po ustvaritvi skušal spraviti v tisk? Ključ za odgovor na to vprašanje nam dajejo naslednje, do danes še ne opažene trditve Janeza Trdine:²⁷

Med udi [reške čitalnice] nahajal se je i mali Špor, po nemški Šporer... Ta Špor je bil v Ljubljani nekdanj cenzor. Meni je dal rajni g. učitelj Pra-protnik Prešernov rokopis pesmi [to besedo je Trdina črtal in zapisal nad njo: Zdravljice]: Prijatli obrodile. Spodaj je bilo zapisano: Non admittitur. Sporer. Ta rokopis sem pokazal prijatelju Šporu in ga vprašal sarkastično, če mu je znan. On pogleda, mahne z roko in veli ravnodušno: E što čete, bila su takva vremena.

O zanesljivosti Trdinovih spominov so mnenja različna. Zato je vprašanje, ali smemo tem besedam verjeti, povsem na mestu. Lahko, da se je Trdina motil v času, v imenih itd. — v našem primeru mu moremo eno takšno pomoto res dokazati — toda trditve, da je imel v rokah rokopis Zdravljice s cenzurno opombo in da ga je pokazal samemu nekdanjemu cenzorju te pesmi, te si pač ni mogel prosto izmisliti, niti ni mogoče, da bi šlo tu za zamenjavo imen. Le v eni trditvi ga je varal spomin, namreč da je imel v rokah Prešernov rokopis Zdravljice z začetkom Prijatli odrodile, ko vendar vemo, da je ta varianta nastala šele med 22. marcem in 26. aprilom 1848. Zmota izhaja od tod, da je Trdina poznal Zdravljico le iz objave 1848 in mu je torej takšen začetek zvenel v ušesih. Skušajmo torej dopolniti te Trdinove podatke in jih spraviti v sklad s tem, kar smo doslej vedeli o usodi Zdravljice.

Leta 1844 nastopi Prešeren prvokrat v Novicah kot sotrudnik. Kako je prišlo do tega, da je pesnik leto dni po začetku izhajanja Novic dovolil ponatisniti Bleiweisu Krst pri Savici, ostane še vedno nepojasnjeno. Dejstvo je, da je začel izhajati Krst kot ponatis dne 17. julija 1844 in da je izšel nato v petih zapovrstnih nadaljevanjih do 28. avgusta. Objavo Uvoda je spremljala tale podčrtana opomba uredništva:

Ne posnamo je v krajnfkimu pifmenftvu lépfhi sverftene povéfti v versih, kakor je »Kerft per Savizi«, ki jo je nafh flavni pevez gofpod Dr. Prefhérin fpifal in v létu 1836 dal natifniti. Zhe je ravno prav veliko Slavijanam snana, jih je vunder med bravzi nafih Noviz, ki so po rasnih

²⁶ Literarni zapiski, IMK 1908, 57—60.

²⁷ V njegovi zapuščini, ki je bila do nedavnega nedostopna, a je danes v NUK, je ohranjen zvezek z naslovom Na Hrvaškem služboval XX. Citirano mesto, ki sta me nanj opozorila prof. J. Logar in dr. A. Slodnjak, je izpisek s 23. pole.

flavjanfkih deshélah rasfhirjane, vezh takih, kateri je fhe ne posnajo; sató fmo flavniga gofp. pifatelja profili, de bi nam pripuhtil, jo tudi v nafhah Novizah natifniti. Prav rad nam je dovoljil, kar fmo ga profili. Nate jo tedaj natifnjeno in berite jo s takim veféljem, s kakorfhnim Vam jo srozhimol! V vezh nafledbah Vam jo bomo podali; kdor je pa v *enimu* svesku shelf imeti, jo sna pri *Janesu Giontini*, bukvarju v Ljubljani, sa 20 kr. dobiti. — Ta poveft bo nafhim bravzam shiv porok, de imajo kaj posébnó lepiga od *pefem* prizhakovati, ki jih bode, kakor fmo flifhali gofp. Dr. *Prefhérin*, v kratkim na fvetlo dal. De bi fe to pazh prav kmalo sgodilo: gotovo veliko nafhah bravzov je, ki po njih she davnej hrepené!

Da bi se ponosni Prešeren, ki je imel o Novicah jasno sodbo, njih uredniku ponujal, ni mogoče. Tudi je kaj malo verjetno, da bi se bil Bleiweis po vsem tem, kar smo povedali spredaj, sam od sebe zavedel napake, ki jo je storil, ko pesnika ni povabil k sodelovanju. Pobuda je morala priti od drugod in biti zelo krepka, da se je uredništvo odločilo napisati pod Uvod h Krstu takšno reklamo za pesem in celó za Poezije, ki niso bile niti zredigirane, kaj šele da bi prestale cenzuro in šle v tiskarno. Idejni oče te reklame ni mogel biti Bleiweis, pač pa kak njegov vpliven informator, ki je bil tudi pesniku blizu. Kdo bi to bil, je težko reči. Kastelic, Samassa, Blaznik, Malavašič? Kakor pa je bilo to priporočilo za pesnika spodbudno, saj je oporekalo njegovi pred letom zapisani tožbi, da se je njegovo ime v kranjski literaturi izgubilo, in kakor vzbuja videz o velikem zanimanju noviških bralcev za naše literarne pojave, govorijo vendar iz njega samo želje, ne pa resnična stvarnost. Bleiweisu je bila tudi ta objava dobrodošla, da pristavi k ognju svoj noviški lonček; reklamo za Giontinija pa si je treba razlagati tako, da je knjigarnar, ki je imel vso še neprodano zalogo Krsta, dovolil s pesnikovim posredovanjem ponatis pesnitve le pod pogojem, da Novice v opombi priporočijo nakup Krsta.

Med izidom 4. in 5. nadaljevanja Krsta v Novicah je umrl na Dunaju stari Prešernov nasprotnik Jernej Kopitar. Vendar si pesnik ni delal nobenih utvar, da bi mu ta dogodek kaj olajšal stališče pred dunajsko cenzuro, kajti takšnih in še manj kulturnih cerberov je bilo v njegovi bližini še vedno dovolj. Da je imel prav, če je tako računal, se je mogel kmalu prepričati, in sicer trikrat prav v zvezi z Zdravljico.

Če je Zdravljica, kakor smo skušali dokazati, dobila v pozni jeseni 1844 že svojo prvo, za objavo kolikor toliko zrelo obliko, potem je zelo verjetno, da je pesnik skušal blizu takrat, ko je objavil v IB elegijo v spomin Andreju Smoletu, spraviti v javnost tudi to pesem. Morala pa je v lokalno cenzuro in je tako prišla v roke zdravniku in gubernijskemu svetniku dr. Matiji Gjuru Šporerju, po rodu iz Karlova, tudi hrvatskemu književniku, službujočemu od leta 1840. v Ljubljani.²⁸ O Šporerjevih pogledih na slovensko kulturo in o njegovem odnosu do Prešerna ne vemo ničesar. Toda da mož ni mogel biti obskurant Pav-

²⁸ Literaturo o njem gl. F. Šišič, O Šporerovim novinama (Gradja 7, 1912); Fr. Ilešič, Đuro Matija Šporer (Rad Jugoslov. akademije znanosti i umjetnosti, knj. 218 (1918), 156—222); Branko Vodnik, Šporer Đuro dr. (NE IV, 716); R. Maixner, Šporerov prijevod Racinove »Fedre« (Gradja, knj. 17, 135 sl.).

škovega kova, smemo sklepati iz tega, da se je n. pr. leta 1840 vneto in edini zavzemal za izdajo Ilirskega Merkurja ter leta 1848 za slovensko univerzo.²⁹ Šporer, ki mu je bila v gubernijskem svetu poverjena cenzura Novic, je vendarle zapisal pod besedilo Zdravljice tisto cenzurno klavzulo, ki je pomenila prepoved objave. Prešeren je dobro poznal ljubljanske cenzurne razmere, zato si predstavljam, da je bil njegov poskus, spraviti Zdravljico v tisk, bolj izzivanje kakor pa resno pričakovanje dovoljenja. Po drugi strani pa je spet dobro vedel, komu daje svoj proizvod v pregled in odločitev, namreč človeku, ki objave pesmi sicer ne bo smel dovoliti, ne bo mu pa osebno škodoval. Na srečo afera z Zdravljico ni prišla po policijskih vohunih na uho Sedlnickemu. Ostala je najbrž skrivnost, ki je zanjo vedel komaj še kdo razen pesnika, Šporerja in Bleiweisa. Kajti kdo ve, kaj bi se bilo zgodilo Prešernu, če bi Zdravljico s tisto hujskaško kitico zoper sovražnike slovenstva izvohali na Dunaju, če je n. pr. že Bleiweisov nedolžni dopis Koseskemu z dne 13. junija 1845, ki ga je prestregla policija, spravil Bleiweisa in vse glavne noviške sodelavce v preiskavo.³⁰ Rezultat prepovedi Zdravljice je bil za zdaj ta, da je Prešeren pesem širil med znanci v prepisih in da jo je kasneje spet vzel pod pilo.

Kje je danes Prešernov rokopis, ki govori o njem Trdina, ne vemo. A kako dragocen dokaz bi nam bil, da se Trdina ne moti! Njegova usoda je morala biti bržčas takšna kakor usoda Romarske. Ostal je v pesnikovi zapuščini, iz nje ga je vzela Katra in ga podarila mlademu učitelju Andreju Praprotniku, ki ga je potem posodil ali podaril Trdini. Poslej izgine za njim vsaka sled.

Ko je krajevna cenzura Zdravljico prvič zatrla konec 1844 ali v začetku 1845, je pesnik poskusil z njo srečo drugič. Predelal jo je in uvrstil v Poezije. Toda zdaj mu ni šlo več za predrzno izzivanje. Igra bi bila prenevarna, kajti v rokopis bi vtaknil nos sam Sedlnicky. Oporozjen po Šporerjevem ukrepu se je zdaj sam odločil, da izloči 5. kitico, tisto, ki je bila gotovo najbolj izzivalna. Dogodki, ki so se poslej vrstili od 14. maja 1846, ko je pesnik predložil oba rokopisa Poezij cenzuri in sta le-ta popotovala na Dunaj, pa do izida knjige, do 15. decembra 1846, so precej do zadnje podrobnosti osvetljeni. Najvažnejše postaje v zvezi z Zdravljico na tej 8 mesecev trajajoči poti so naslednje: ljubljanski gubernijski svet ni z nobeno gesto zavrl pesnikovega namena; dunajski referent — naslednik umrlega Kopitarja, Fr. Miklošič — je v poročilu Sedlnickemu označil kitico z začetkom *Edinost, sreča, sprava* kot spotakljivo, kar je Sedlnicky sporočil ilirskemu guvernerju Jožefu baronu Weingartenu z besedami:

Das Manuskript »Poezije Doctorja Fr. Prešerna« ist mir von dem k. k. illyrischen Landesgubernium unterm 28. Mai l. J. Z. 12050 zur Censurentscheidung vorgelegt worden. Nachdem sich der hierortige Censor für die Zulässigkeit

²⁹ Podatek glede Ilirskega Merkurja mi je posredoval tov. Dušan Ludvik; glede Šporerjeve vloge v zvezi z univerzo v Lj. gl. Janko Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti, Zgod. slov. univerze, 1929, 56 sl.

³⁰ Gl. op. 18.

desselben ausgesprochen hat, jedoch unter der Bedingung, dass die bezeichnete Strophe pag. 25. und 26., da sie als panslavistisch missverstanden könnte, und das Epigram pag. 120... hinweggelassen werden.

Ko je pesnik po 22. juliju 1846 zvedel, da mu je izdaja Poezij pogojno dovoljena, in ko je videl pri Pavšku v revizijskem rokopisu tisto rdeče občrtano kitico, je stal pred težko odločitvijo. Ali naj Zdravljico — potem ko je iztrgal iz nje že eno kitico, okrne zdaj še za naslednjo in pošlje v svet takšno v arhitektonskem pogledu izmaličeno pesem ali pa naj žrtvuje cenzurnemu molohu vso umetnino? V tej dilemi je segel po peresu in pesem — kakopak s težkim srcem, toda z odločnimi potezami — prečrtal célo. Tako je to pot avstrijska tiranija spet slavila triumpf nad genijem, ne da bi se zavedala, da so ji že šteti dnevi. Le dobro leto po izidu okrnjenih Poezij se je trhla zgradba mračnjaškega policijskega režima sesedla v prah, izpodkopalni so jo nosilci istih idej, kakor jih je oznanjala Zdravljica.

Nič ni tedaj naravnejšega, ko da je pesnik, četudi že telesno utrujen, proslavil to zmago prav z Zdravljico. Ta objava pa je bila hkrati pesnikov zadnji nastop v javnosti,³¹ rekli bi, pomenljivo slovo od slovenskega naroda in pesnikova oporoča.

A kako je Zdravljica v Novicah izšla? Nikakor ne, kakor bi bila morala iziti. Ne kot posebna priloga, ne s posebno poudarjenim tiskom, niti ne na čelu številke, pač pa le na nje drugem mestu in to za pesmijo kaplana Jožefa Hašnika Svobodni Lenart,³² ki ni bila nič drugega ko

³¹ Objava šestih pesmi v KČ V pod konec 1848, časovno zadnja, ki jo je pesnik še doživel, prinaša 4 pesmi, ki jih je Kastelic izbral iz starejših Prešernovih rokopisov, le 2 pesmi je pesnik sam dodal: Zdravljico in v Spomin Matija Čopa. Torej še enkrat Zdravljica kot labodji spev v družbi z zahvalo svojemu oboževanemu prijatelju in blagemu mentorju, objavljeno že 1846 v N.

³² Hajsa, júhe! zdaj Lenart le
Od zjutrej do večera uka,
Ne vé kak staviti klabuka —
Prisvitala svobodnost je!
Jo počastit' se če napiti
De sam domú ne more priti.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Vse javno posihmal bo smel
Od sleherniga govoriti,
Slabosti bližnjiga odkriti;
Alj slábo se je Lenart vjel. —
Kér brez nehanja jezik brusi
Klobas si vročih herbet skusi.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Brez dela — Lenart misli — bo
Ko limbar tudi on obléčen,
In kakor ptiček lahko osrécen. —
Drugač prikazni pričajo:
On stergan je, kot sploh lenuhi,
In lakot kruli po trebuhi.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Zdaj vino, sol in tud duhán
In vsaka reč bo v taki ceni,
De nič nam kupa več ne greni.
Alj Lenart plačat nič ni v stan'.
Pa bobni dolgi se glasijo,
In od posestva ga podijo.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Zdaj desetina — stari davk —
In preč bo tlaka ino kazen.
Pa tudi žep je Lentov prazen.
Gotov je skušnje resni navk:
>Lenoba da dobička malo,<
>Le dolgov več se bo nabralo.<
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Še clo gosposke neče več,
In tud duhovšne ne imeti,
De bo svobodnost le na sveti.
Na zadnje Lenart sam je preč.
Napúh do pekla se poniža,
In jok je terme tužna viža.
Kaj ima zato, de prost je bil?!

beden ugovor zoper objavo tako težko priborjenih osnovnih državljan-skih pravic. Kakor da bi bil Bleiweis s tem hotel povedati bralcem Novic, da je prav Zdravljica takšno izrabljanje demokratičnih svo-boščin, zlasti svobode tiska. Glas reakcionarne miselnosti, ki jo je vcepil slovenskemu človeku sto in stoletni suženjski položaj, naj bi še enkrat — in to že tretjič — ubil Prešernovo visoko pesem resničnega domo-ljubja in svobodne človečnosti. Cenzura je bila odpravljena, Zdravljica je izšla, toda ljudje — kakor da je vse do Levstika niso razumeli.

R é s u m é

L'étude est consacrée à la poésie »Zdravljica« (Toast) de France Prešeren composée en 1844, c'est-à-dire vers la fin de l'époque de création du poète.

Au temps où le régime féodal et absolutiste de Metternich étranglait, en Autriche, toute idée de liberté et, se servant de tous les moyens, s'efforçait à empêcher que les devises de la Révolution française eussent soulevé les peuples de différentes nationalités constituant la monarchie, le poème »Zdravljica« était la confession la plus sincère des idées politiques et sociales de Prešeren. Prenant son point de départ des louanges au vin nouveau et en levant sa coupe à la santé des amis réunis et animés des mêmes sentiments, le poète confesse son amour ardent pour le pays natal et le peuple slovène, incite à la révolte contre ceux qui ont réduit son peuple à l'esclavage, appelle les peuples slaves à la concorde, allume dans la jeunesse slovène le feu de l'amour pour la patrie et, finalement, boit à la santé de tous les peuples du monde désireux de voir le jour où ils pourront vivre en concorde et amitié, d'égal à égal. Certainement, en ce temps-là, les idées de cette poésie embras-saient le concept politique slovène le plus large.

L'auteur examine cette poésie de trois côtés. Dans le premier chapitre, il montre les rapports entre le poète et la rédaction de la gazette »Kmetijsko-rokodelske novice« (»Gazette de cultivateurs et artisans«). Quoique Prešeren fût intéressé dans ce périodique puisque celui-ci publiait aussi des contribu-tions littéraires, le rédacteur J. Bleiweis ne l'invita pas à y collaborer. Plus encore, dans l'invitation à la collaboration et à l'abonnement, publiée en tête du premier numéro, le rédacteur énonçant que l'on n'avait, jusqu'à ce temps-là, écrit en langue slovène sinon des prières, nia tous les efforts littéraires des Slovénes depuis la seconde moitié du 18e siècle, et surtout, passa sous silence tout l'oeuvre de Prešeren paru depuis 1826. En dépit de cette attitude envers Prešeren les »Novice« publièrent, dans le 3e numéro déjà (le 19 juillet 1845), la composition »Louange à la vigne«, sortie de la plume du vicaire de Vipava Matija Vertovec (1784—1851) qui, à la fin, s'adresse au »premier poète d'entre nous«, au »poète de l'amour«, de composer une louange à la vigne en forme poétique. Deux poètes répondirent, en effet, à cet appel et chantèrent à la gloire de la vigne et de son jus: le chanoine Valentin Stanič (1774—1847) et France Prešeren. Ce fut donc une incitation extérieure insignifiante qui ré-veilla, on ne sait ni comment ni quand, la volonté créatrice de Prešeren. En automne 1844, sa »Zdravljica« est terminée et prête à être publiée. Voilà la première phase d'évolution de cette poésie.

Suit, dans le deuxième chapitre, l'analyse de la poésie dans sa deuxième phase d'évolution, c'est-à-dire, de la fin de l'automne 1844 jusqu'au milieu de l'année 1845, à base du manuscrit conservé du poète. Une suite de correc-tions permet à observer comment le poète, insatisfait de la première rédaction, a approfondi la poésie du point de vue de l'idée et comment les accents poli-tiques surtout y sont arrivés, successivement, à leur expression artistique définitive. L'auteur considère comme la troisième phase d'évolution le bref intervalle entre le 22 mars 1848 lorsque furent publiés les droits des citoyens

dans les »Novice«, et le 26 avril de la même année, date de la première publication de la poésie. Un peu avant cette publication, Prešeren y fit encore deux ou trois corrections et la publia comme son salut à la révolution de mars. Bien que les corrections n'eussent été d'aucune importance du point de vue artistique, il y en a une, parmi elles, de très caractéristique et qui illumine directement l'attitude positive de Prešeren envers la révolution. Son point de vue quant aux événements de mars est, comme il résulte de la 6ème strophe corrigée, absolument progressif et combattif.

Le dernier chapitre est consacré à l'éclaircissement du destin de la poésie »Zdravljica« quant à la censure de cette époque-là. Selon le rapport de l'écrivain Janez Trdina (1830—1905), le poète avait soumis sa poésie »Zdravljica« à la censure locale déjà environ 1844 ou au début de 1845. Le référendaire M. G. Šporer, lui-même écrivain croate, ne permit pas la publication de la poésie. C'était pour cela que Prešeren se mit à copier la poésie et à la distribuer à ses connaissances tout en se remettant à la limer. Lorsqu'au mois de mai 1846, il soumit les deux manuscrits de ses Poésies à la censure de Vienne, il avait déjà lui-même éliminé la 3ème strophe de la poésie, celle où il appelle à la révolte contre les oppresseurs, n'ayant pas voulu risquer que l'autorité eût défendu, à cause d'elle, la publication du recueil tout entier. Le président de la police Sedlnicky permit la publication des Poésies à condition toutefois d'éliminer, outre une épigramme, aussi la 4ème strophe de la »Zdravljica«, avec la motivation que l'on pourrait l'interpréter dans le sens panslaviste. Prešeren, ayant appris cette décision, ne voulut pas détruire, par l'élimination d'une autre strophe encore, la structure de la poésie et raya la poésie tout entière. Ses Poésies parurent ainsi, à la fin de 1846, sans la »Zdravljica«. Lorsque la censure fut anéantie par la révolution, le poète manifesta sa joie en publiant justement cette poésie-là pour saluer ainsi la victoire des idées démocratiques. Mais voici un autre fait caractéristique: cet hymne à la liberté et à l'amour fraternel et humanitaire ne parut pas à la place la plus visible de la gazette. Le rédacteur Bleiweis lui avait assigné, dans les »Novice«, une place simplement honteuse: il suivit une versification du vicaire Jožef Hašnik afin que les idées réactionnaires que respirait celle-ci, eussent couvert la voix de l'idée progressiste de Prešeren.